

Programma van maatregelen Lier – Gasthuisvest (Zwartzustersklooster)

Natasja Reyns en David Vanhee

Bornem
2019

Gemotiveerd advies

Tot op heden was het enkel mogelijk een bureauonderzoek voor het projectgebied Lier – Gasthuisvest (Zwartzustersklooster) met projectcode 2018L153 uit te voeren. Momenteel wacht de initiatiefnemer meer zekerheid af tot het verkrijgen van een stedenbouwkundige vergunning, vooraleer bijkomende kosten te maken voor verder archeologisch vooronderzoek.

De studie toont aan dat het onderzoeksgebied zeker archeologisch potentieel kent. Concreet worden resten van historische bebouwing, een kloostercomplex en een huizenzone, en weginfrastructuur verwacht. Deze dateren minstens in de 16de eeuw. Gezien de aard van de kloostersite is het ook mogelijk begravingen van menselijke resten binnen het terrein aan te treffen. Recent onderzoek in de buurt bewijst dan weer de mogelijke aanwezigheid van sporen voor de occupatie uit de 16de eeuw.

Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein wordt verwacht dat de historische resten nog goed bewaard gebleven kunnen zijn op het terrein. Omdat de geplande werken een ingreep in de bodem zullen veroorzaken op een zone van ca. 458 m² is de uitvoering van bijkomend archeologisch vooronderzoek in deze zone aangewezen. Voor een afweging van de verschillende onderzoeksmethoden die nog in aanmerking komen, verwijzen we naar het onderdeel Onderzoeksmethode in het Programma van maatregelen (zie verder).

Programma van maatregelen voor uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem

Administratieve gegevens

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

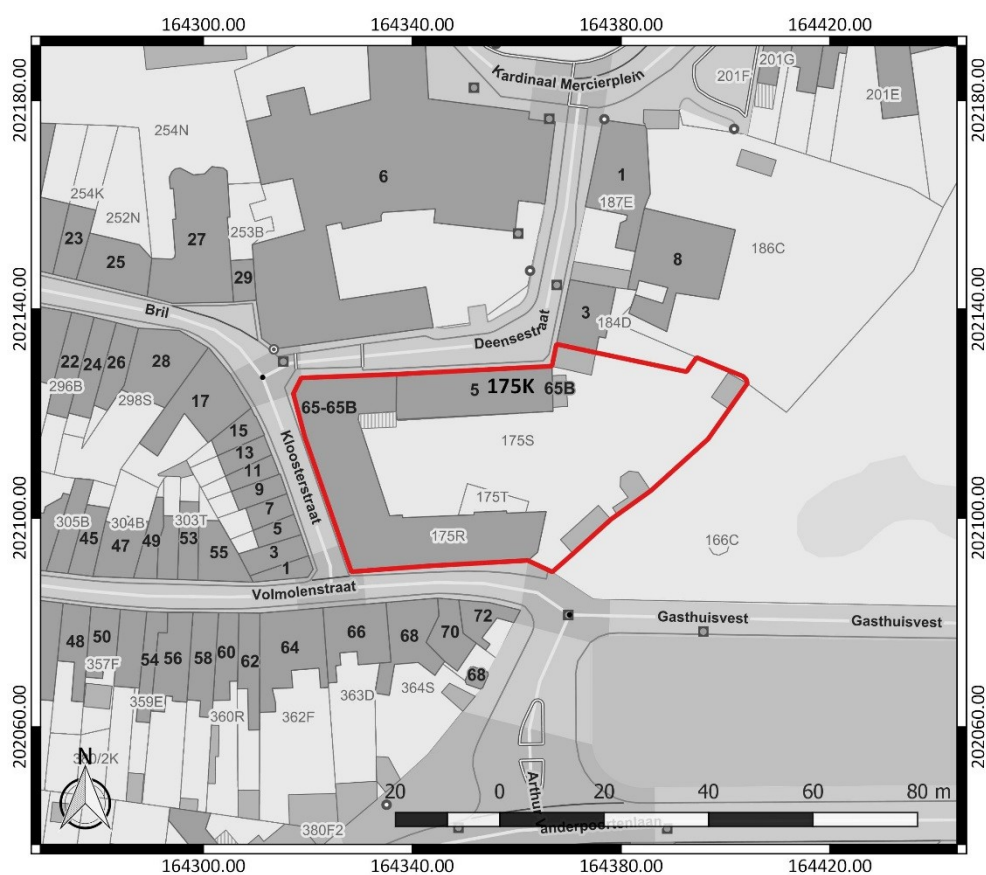
Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Lier, Lier, Deensestraat/Kloosterstraat/Volmolenstraat, Gasthuisvest

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 164404, 202127
- 164367, 202090
- 164328, 202090
- 164319, 202127

Kadastrale percelen: Lier, Afdeling 1, sectie I, nummers 175k, 175r, 175s en 175t

Kadastraal plan:

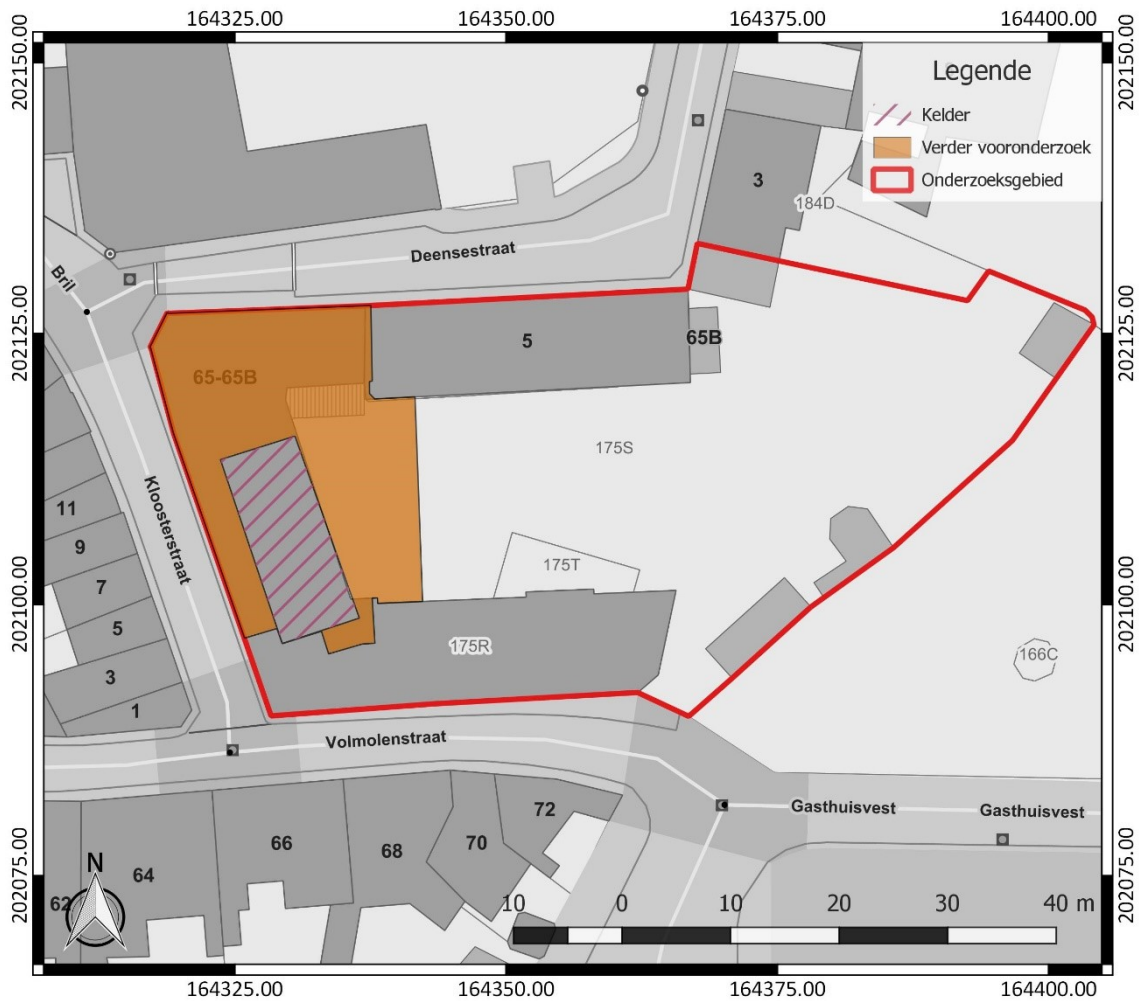
Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied

Aanleiding van het vooronderzoek

Zie 2.3.2 in het Verslag van resultaten.

Resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem

Zie 2.4.4 in het Verslag van resultaten.

Figuur 2: Afbakening onderzoekszone voor uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem

Vraagstelling en onderzoeksdoelen

Doelstelling van een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem is nagaan of archeologische niveaus aanwezig zijn in het projectgebied en op welke diepte, om een verdere inschatting te kunnen maken van de versturende impact van de geplande werken. Ook dient het uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem uitspraken te kunnen doen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site binnen het onderzoeksgebied en over het potentieel op kennisvermeerdering.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Op welke dieptes bevinden zich relevante archeologische niveaus?
- Waar bevindt zich de grondwaterspiegel?
- Zijn archeologische sporen aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?
- Zijn resten van de historische bebouwing, te zien op historische kaarten aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?
- Zijn resten van menselijke begravingen aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?

- Hoe verhouden de resultaten van het onderzoek zich tot de onderzoeksresultaten ter hoogte van het Sionklooster, dat zich op korte afstand tot het onderzoeksgebied bevindt?
- Zijn oudere resten aangetroffen dan de 16de eeuw? Op welk niveau werden ze aangetroffen? Wat is hun bewaringstoestand?
- Zijn relevante archeologische resten aanwezig binnen het onderzoeksgebied? Zo ja, is behoud in situ mogelijk of is verder archeologisch onderzoek nodig?

Onderzoeksmethode

De keuze van de methode voor verder vooronderzoek wordt gebaseerd op de volgende vier criteria:

1° is het MOGELIJK deze methode toe te passen op dit terrein?

2° is het NUTTIG deze methode toe te passen op dit terrein (levert het iets op)?

3° is het overdreven SCHADELIJK voor het bodemarchief deze methode toe te passen op dit terrein?

4° is het NOODZAKELIJK deze methode toe te passen op dit terrein (kosten-batenanalyse)?

Geofysisch onderzoek is mogelijk, maar niet aangewezen. Het onderzoek kan geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen opleveren, dat dan sowieso nog gevolgd dient te worden door een andere onderzoekstechniek. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt en de onderzoekstechniek is te duur ten opzichte van het beperkte potentieel op kennisvermeerdering.

Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat een deel reeds lange tijd bebouwd is en de rest reeds lange tijd in gebruik is als tuin.

Landschappelijk bodemonderzoek pover het terrein kan relevant zijn om de bewaringstoestand van de bodem in te schatten en op zoek te gaan naar de diepste en oudste archeologische niveaus, maar het lijkt efficiënter om meteen over te gaan tot een proefputtenonderzoek.

Een proefputtenonderzoek biedt inzicht in de stratigrafische opbouw van het bodemarchief en toont mogelijk ook de aanwezigheid en de bewaringstoestand van relevante archeologische resten aan. Deze onderzoekstechniek is geschikt omdat een site met complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

De onderzoekszone beslaat steeds de oppervlakte van ca. 458 m², zoals die afgebakend is op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek (Figuur 2). De onderzoeksdoelen zijn succesvol bereikt wanneer de vooropgestelde onderzoeksvragen en de bijkomende onderzoeksvragen die opgesteld worden naar aanleiding van elk assessment beantwoord zijn.

Onderzoekstechnieken

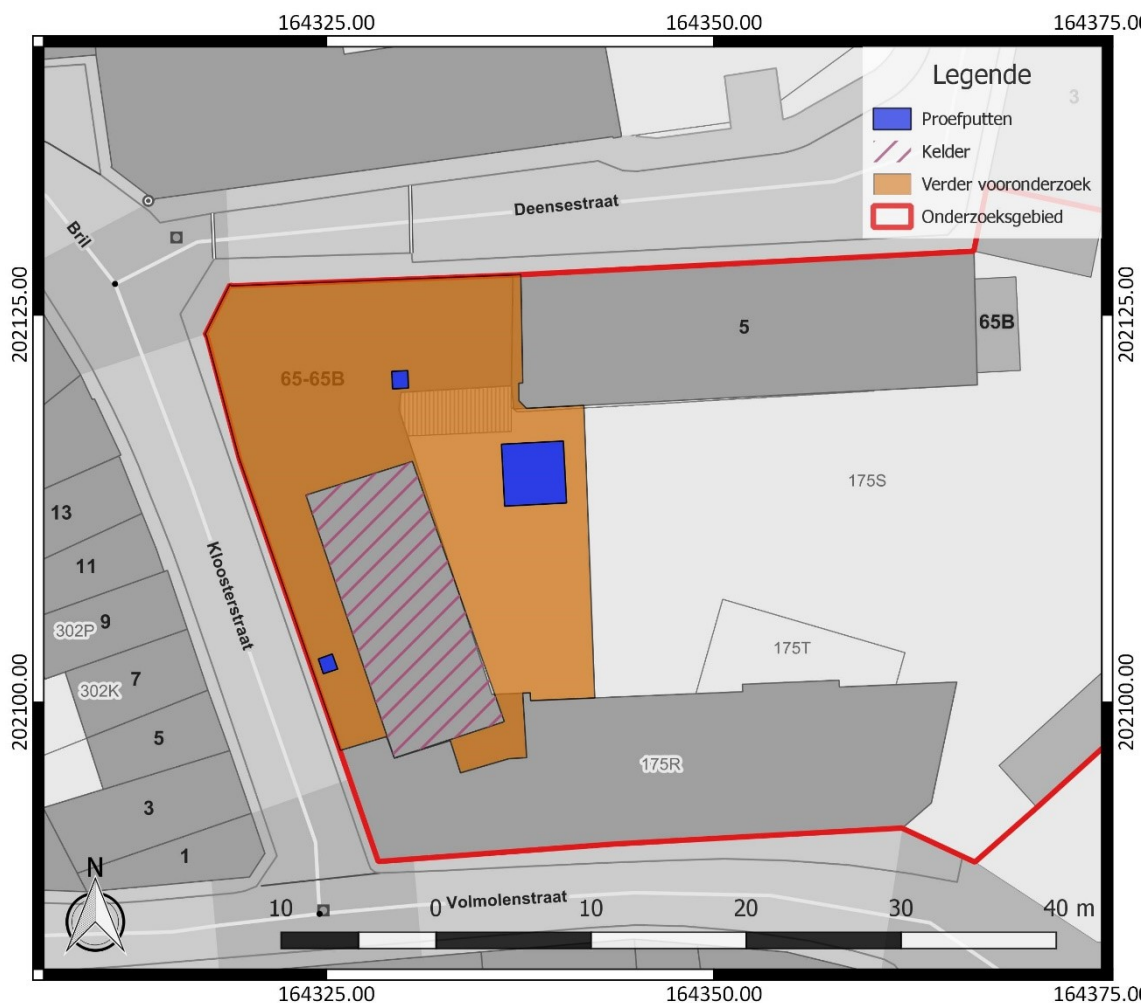
De verstoringsdiepte van de verschillende bodemingrepen varieert en is momenteel nog niet voor alle ingrepen bekend. Daarom dient het bodemarchief onderzocht te worden totdat alle aardkundige eenheden onderzocht zijn waarin archeologische sites in primaire positie kunnen voorkomen, die relevant zijn voor de vraagstellingen van het onderzoek.

Gezien de onderzoekszone in een alluviale vlakte gelegen is, moet rekening gehouden worden met de grondwatertafel. Het is omwille van veiligheidsredenen niet mogelijk om bemaling te voorzien tijdens het proefputtenonderzoek. Dit geeft een te groot risico op stabiliteitsproblemen ten aanzien van de aanwezige historische bebouwing. Wel dient een pomp voorzien te worden die overtollig water uit de proefputten kan wegpompen om de registraties wetenschappelijk verantwoord uit te kunnen voeren.

Proefputten

Voor de gehanteerde onderzoekstechnieken is hoofdstuk 8.6 van de Code van Goede Praktijk van toepassing. Proefputten worden aangelegd met een opgravingsvlak per archeologisch relevant niveau om een zicht te krijgen op de stratigrafische opbouw van de te onderzoeken zones. Elke proefput wordt gezien als een beperkte opgraving en dient zodanig geregistreerd te worden.

Indien begravingen van menselijke resten worden vastgesteld, worden de proefputten aangelegd tot op het niveau waarop de begravingssporen aangetroffen worden. Indien skeletten aangetroffen worden tijdens het proefputtenonderzoek, dan worden de skeletten opgeschoond en geregistreerd. Een selectie die representatief is voor het geheel van de aanwezige sporen met menselijke resten wordt opgegraven. Tijdens het vooronderzoek moet namelijk voldoende inzicht verkregen worden in de stratigrafie van de begraving. Dit kan enkel door een deel van de proefput plaatselijk verder te verdiepen, totdat geen begravingen meer vastgesteld worden en totdat de natuurlijke ondergrond in tafonomisch primaire context vastgesteld wordt. Op die manier kunnen uitspraken gedaan worden over het aantal niveaus van begraving en de diepte tot waarop de sporen van begraving zich uitstrekken. Indien meerdere vlakken worden aangelegd, worden alle sporen met menselijke resten opgegraven, die zich bevinden in dat deel van het onderzochte gebied waar een volgend vlak aangelegd wordt. De overige sporen met menselijke resten worden enkel onderzocht in het vlak.

Figuur 3: Inplanting van de proefputten (blauw), weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

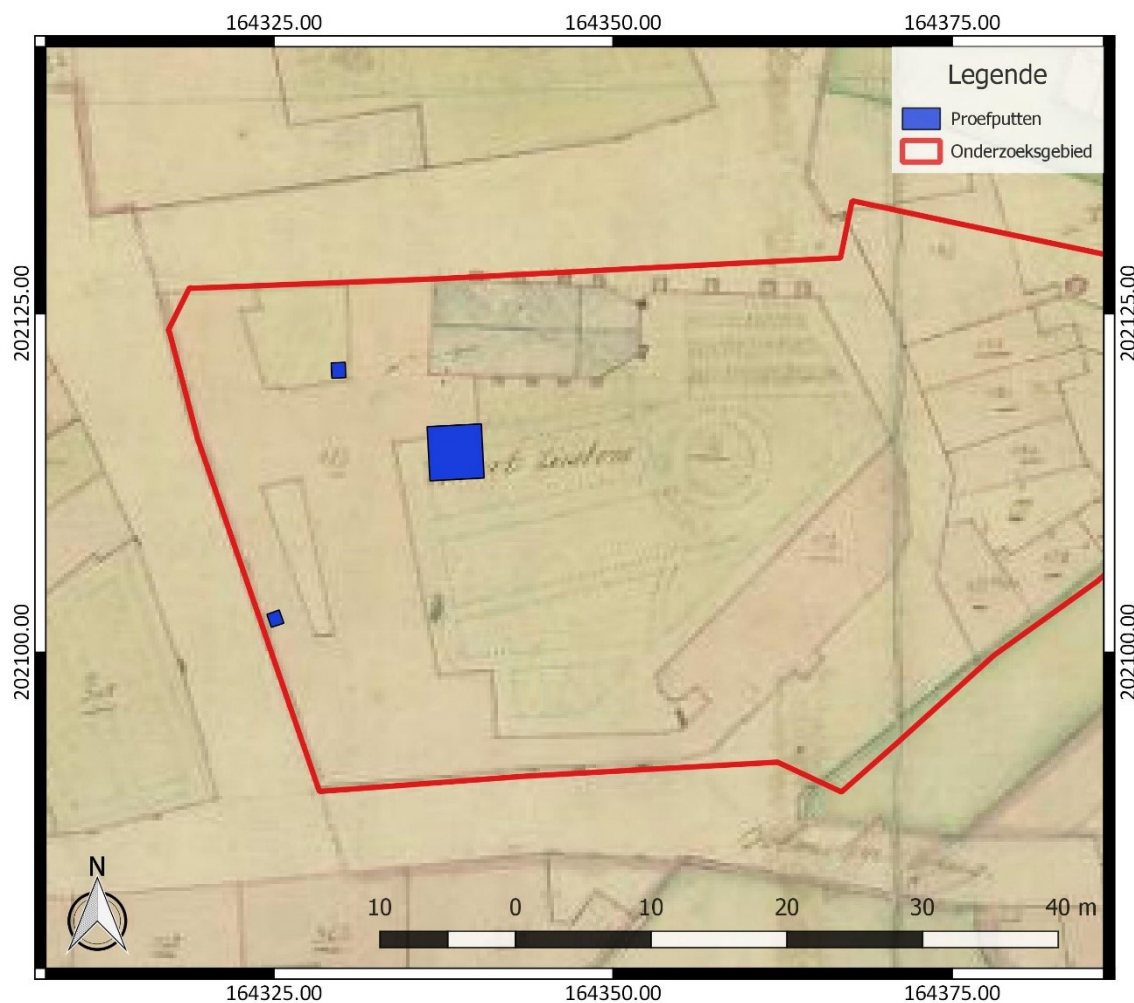
Indien de natuurlijke ondergrond in tafonomisch primaire context niet bereikt wordt, dient men per proefput enkele boringen of sonderingen tot 20 cm in de natuurlijke ondergrond in tafonomisch primaire context te plaatsen om het vervolg van de stratigrafie in kaart te brengen. Indien dit niet lukt aan de hand van sonderingen of manuele boringen, kunnen mechanische boringen een oplossing bieden om diepe begraven niveaus die moeilijk te bereiken zijn, op een veilige manier te kunnen onderzoeken.

Er dienen minstens drie proefputten aangelegd te worden.

Een eerste proefput dient aangelegd te worden ter hoogte van de nieuwe foyer (Figuur 3). Deze proefput is 4 x 4 m groot, maar kan op een dieper niveau versmallen in functie van de veiligheid. We voorzien deze proefput op eerder korte afstand tot de kapel om inzicht te krijgen op de mogelijke impact van de grootschalige aanpassingswerken aan het klooster uit de periode van 1863-1868. Het is ook mogelijk dat hierin menselijke begravingen en/of oudere sporen worden aangetroffen.

Binnen in het bestaande gebouw worden verspreid nog twee proefputten van 1 x 1 m aangelegd. De beperktere omvang van deze proefputten heeft tot doel de risico's met betrekking tot de stabiliteit van het gebouw zo klein mogelijk te houden. De proefputten dienen na te gaan wat de funderingsdiepte en de ouderdom van de bestaande funderingen is. Deze proefputten worden voorzien ter hoogte van bestaande muren om de funderingsdiepte te kennen en de impact van de aanleg van nieuwe funderingen onder de bestaande gebouwvleugels beter in te kunnen schatten. Ze worden voorzien in twee verschillende vleugels van het gebouw, omdat verwacht kan worden dat er sprake is van een verschil in stratigrafie en in fasering van de aanwezige muurresten. Verder dienen ze om na te gaan of er nog oudere muurresten aanwezig zijn onder de huidige bebouwing.

Om de plaatsing van de 3 proefputten te onderbouwen voegen we een projectie van de inplanting van de voorziene proefputten toe op historisch kaartmateriaal. We kiezen met name voor een projectie op het Primitief kadaster omdat dit de eerste kaart is waarop een duidelijke en nauwkeurige situering mogelijk is. Daaruit blijkt dat de proefput van 4 x 4 m grotendeels aangelegd wordt in een zone die steeds tuinzone geweest is. Het noorden van de put wordt voorzien ter hoogte van bebouwing die nu verdwenen is. De meest zuidwestelijke proefput, binnen in het gebouw, wordt aangelegd ter hoogte van waar we de oudste bebouwing verwachten. Historische kaarten tonen dat deze zone steeds bebouwd geweest is. De meest noordelijke proefput, vandaag de dag eveneens binnen het gebouw te situeren, wordt aangelegd in de hoek van een binnenkoer die aangegeven is op het Primitief kadaster.

Figuur 4: Situering van de proefputten op het Primitief kadaster (www.cartesius.be)

Op deze manier wordt ca. 4% van de te onderzoeken zone onderzocht. De dekkingsgraad en de inplanting van de proefputten volstaan om voldoende gefundeerde uitspraken te doen over de rest van het terrein.

Indien na de aanleg van de voorziene proefputten toch blijkt dat de onderzoeksvragen onvoldoende beantwoord kunnen worden, dienen de aangelegde proefputten vergroot te worden of dienen bijkomende proefputten aangelegd te worden, tot de onderzoeksvragen wel voldoende beantwoord kunnen worden. De inplanting van bijkomende proefputten dient gekozen te worden in functie van de nog openstaande vragen na uitvoering van de voorziene proefputten. De gemaakte keuzes worden nadien toegelicht in de op te stellen nota.

Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Er zijn geen afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk die voor aanvang van het onderzoek met ingreep in de bodem reeds voorzien zijn.